

Oude bosgroeiplaatsen

door Bram Schenkeveld

De Betuwe is bekend om zijn boomgaarden en vroeger was dat altijd hoogstam.

Onder de fruitbomen groeide gras en graasde het vee. Opgaand bos met een struik- en kruidlaag was hier in het verleden een zeldzaamheid.

Buiten een enkel landgoedbos zoals dat van Mariënwaerdts betrof dat haast uitsluitend de houtopstanden van de eendenkooien.

Het Rondeel

De eendenkooien lagen verspreid in de natte en onbewoonde komgronden zoals die van het Culemborgse en Beesds Veld. De houtachtige vegetatie diende om de waterplas met de vangpijpen af te schermen in een verder open landschap en zo rust te creëren en eenden te lokken. Voor 1800 AD telde het veld tussen Culemborg en Beesd meer dan 30 kooien. De meeste daarvan zijn nog wel als zodanig herkenbaar, maar al lang niet meer in gebruik en meestal omgevormd naar populieren- of essenopstand.

Oude bosgroeiplaatsen

In de provincie Gelderland zijn alle plekken waar begin negentiende eeuw bos stond en anno nu nog steeds bos staat, in kaart gebracht. De oude bosgroeiplaatsen zijn ontleend aan de eerste kadastrale registratie (HisGis Percelen grondgebruik 1811-1832). Deze plekken genieten een speciale bescherming onder de Omgevingsverordening Gelderland. (Al staat die bescherming momenteel op het spel, zie kader pagina 8.)

Figuur 1 Oude bosgroeiplaatsen Regulieren

De meeste van die oude bosgroeiplaatsen liggen op de Veluwe en in de Achterhoek, maar ook in de West-Betuwe zijn ze aanwezig. Onderstaande kaart (*figuur 1*) toont bijvoorbeeld de oude bosgroeiplaatsen in de Regulieren. Naast de rechthoekige eendenkooi bestaat de oude bosgroeiplaats in het veld vooral uit lijnvormige beplanting die een weg, steeg of kade begeleidt.

Onderzoekslocaties

De plantenwerkgroep van de NVWC besloot op haar jaarlijkse vergadering in februari 2025 speciale aandacht aan deze oude bosgroeiplaatsen te schenken. De centrale vraagstelling was of dergelijke plaatsen zich ook floristisch onderscheiden van plekken waar veel recenter bos is aangelegd. In dat kader zijn de eendenkooi aan de Pijssesweg, het Rondeel, de Regulieren en landgoed De Geer bezocht en is per locatie een soortenlijst opgesteld. Deze soortenlijsten zijn vergeleken. Bij de uiteindelijke vergelijking is die van het Rondeel afgevalen. Hoewel door de provincie aangemerkt als oude bosgroeiplaats, zijn bosplanten hier zeldzaam. Onder de steeds ijler wordende kroon van de kwijnende essen staat vooral gras, dat ook eenmaal per jaar gemaaid wordt.

In volgorde van ouderdom, van oud naar jong, moeten de drie locaties aldus gerangschikt worden:

- De eendenkooi aan de Pijssesweg
- De Regulieren
- Landgoed De Geer
- Het Rondeel.

Figuur 2 toont de ligging van deze objecten.

Plantengemeenschap

De bossen in het riviergebied behoren vegetatiekundig tot het zogenaamde essen-iepenbos. Echte kensoorten ontbreken. Karakteristiek is een combinatie van es en gladde iep in de boomlaag, veel struiken, waaronder een- en tweestijlige meidoorn, gele en rode kornoelje, een aantal zwak of matig stikstofminnende kruiden van het Elzen-Vogelkersverbond, de zogenaamde kleibosplanten, en geen soorten van zeer 'rijp' bos (Beuken- en Haagbeukenverbond) of arm bos (Eikenverbond).

Er wordt een droge en een natte variant van dit bostype onder-

in de West–Betuwe

Jong bos in landgoed De Geer

Bloedzuring

scheiden. Voor de eerste is bijvoorbeeld bloedzuring en grote keverorchis karakteristiek. Het bos van Mariënwaerdts geldt als voorbeeld van dit droge type. De natte variant wordt o.a. in de Regulieren aangetroffen. Karakteristieke soorten zijn elzenzegge en zwarte bes.

*Figuur 2 De verspreiding van de onderzoekslocaties
1 Eendenkooi Pijssseweg, 2 Regulieren, 3 De Geer, 4 Rondeel*

Tabel 1 met kleibosplanten

Nederlandse naam	Aantal recente waarnemingen in Culemborg	Eendenkooi Prijsseweg	Regulieren	De Geer
Look-zonder-look	188			
Dauwbraam	144			
Robertskruid	140			
Kale jonker	120			
Geel nagelkruid	99			
Penningkruid	84			
Klimopereprijs	69			
Gewone vogelmelk	67			
Gewone engelwortel	66			
Brede wespenorchis	60			
Bosandoorn	48			
Bloedzuring	46			
Hop	43			
Vogelkers	36			
Mannetjesvaren	37			
Gewoon speenkruid	37			
Bosveldkers	37			
Ijle zegge	25			
Groot heksenkruid	20			
Reuzenzwenkgras	14			
Ruwe smele	13			
Aalbes	12			
Brede stekelvaren	12			
Hennegras	11			
Groot springzaad	10			
Knopig helmkruid	10			
Zwarte bes	8			
Dagkoekoeksbloem	8			
Elzenzegge	5			
Smalle stekelvaren	4			
Wijfjesvaren	4			
Drienerfmuur	3			
Schaduwgras	1			
Boszegge	1			
Gevlekte dovenetel	1			
TOTAAL		14	14	6

Van de redactie Bedreiging Gelderse oude bosgroeiplaatsen

De provincie Gelderland is van plan de bescherming van kleine oude bosgroeiplaatsen buiten het Natuurnetwerk af te zwakken. Dit besluit brengt onvervangbare ecologische waarden in gevaar. Oude bosgroeiplaatsen zijn percelen die al sinds 1830 onafgebroken bos zijn. De kracht van deze locaties zit niet zozeer in de leeftijd van de bomen, maar in de eeuwenlang onverstoord bodem met unieke schimmelnetswerken en zeldzame planten. Enkele jaren geleden is deze aanvullende bescherming met extra criteria voor behoud juist in de provinciale Omgevingsverordening opgenomen, bovenop de al geldende herplantplicht.

Zoals het artikel over oude bosgroeiplaatsen bij Culemborg laat zien, herbergen deze plekken in potentie een biodiversiteit die zich na kap nooit meer herstelt. Gelderse natuurorganisaties slaan alarm: een lagere beschermingsstatus opent de deur voor allerlei ontwikkelingen ten koste van historisch groen.

Het is van belang dat de gemeente de huidige natuurbestemming van deze lokale natuurgebieden in stand houdt om ze zo voor de toekomst te behouden.

Bron: <https://www.natuurenmilieugelderland.nl/oude-bosgroeiplaatsen/>

Onderzoeksresultaat

In totaal zijn op de drie locaties 105 verschillende plantensoorten aangetroffen.

De meeste hiervan, 27 in totaal, moeten gerekend worden tot de zogenaamde nitrofiële (stikstofminnende) zoomvegetaties zoals fluitenkruid, grote brandnetel, haagwinde, ijle dravik, kleeftkruid, kweek en zevenblad.

De tweede groep, 23 in aantal, is die van de zogenaamde kleibosplanten. Hoewel geen van deze soorten zich in zijn voorkomen beperkt tot het essen-iepenbos, hebben ze hier veelal hun optimum. Hierboven zijn al vier karakteristieke soorten genoemd, t.w. bloedzuring, grote keverorchis, elzenzegge en zwarte bes. Andere voorbeelden zijn bosveldkers, geel nagelkruid, gevlekte dovenetel, robertskruid en speenkruid. **Tabel 1** geeft een opsomming van kleibosplanten in ons werkgebied, Culemborg e.o.

Een derde groep soorten is vooral gebonden aan natte standplaatsen zonder een voorkeur of tolerantie voor beschaduwde plekken zoals echte valeriaan, liesgras, moerasrolklaver en oeverzegge. Een andere ecologische soortengroep ten slotte bestaat uit een aantal algemene bosplanten als gewone esdoorn, rode kornoelje, ruwe berk, wilde lijsterbes en zomereik.

Conclusie

Uit onze vergelijking van de soortensamenstelling van de drie locaties valt het volgende te concluderen:

- Algemene plantensoorten van nitrofiële zomen komen alleen in de Regulieren significant minder voor. De houtopstanden daar zijn minder verstoord, minder belast met stikstof dan die van de eendenkooi of landgoed De Geer, die ook meer omringd worden door landbouwgronden.
- Algemene bossoorten staan het meest in het jonge bos van De Geer. Dit betreft vooral boom- en struiksoorten die zijn aangeplant.
- Moerasoorten zijn het meest frequent in de Regulieren. Het

gebied bestaat uit komkleigronden, die van oorsprong nat zijn. Het Geldersch Landschap probeert door met stuwen het water zo lang mogelijk vast te houden deze oorspronkelijke situatie te behouden.

- Kleibosplanten ten slotte treffen we het meest aan in de eendenkooi maar ook in de Regulieren, waarbij in de Regulieren vaker de soorten van meer natte standplaatsen zoals hennegras, ijle zegge en drienerfmuur voorkomen.

Kleibosplanten in Culemborg

Om een beter beeld te krijgen van de aanwezigheid van kleibosplanten in ons werkgebied is de Nationale Databank Flora en Fauna (NDDF) geraadpleegd. Hun aanwezigheid in het gebied zoals begrensd in onderstaande **figuur 3** is over de laatste 10 jaar geturfd. Vervolgens zijn deze soorten gerangschikt op basis van frequentie, de meest aangetroffen bovenaan. De cellen met soorten die meer specifiek zijn voor natte omstandigheden zijn lichtblauw gekleurd. Duidelijk is dat beide oude bosgroeiplaatsen meer kleibosplanten herbergen dan het jonge bos van De Geer, waarbij in de Regulieren inderdaad meer soorten van natte omstandigheden voorkomen.

Kolonisatie

In de IJsselmeerpolders is veel onderzoek gedaan naar het tempo van vestiging van wilde planten in de jonge bossen aldaar. De eerste groep was die van soorten met heel licht zaad of met sporen, die door de wind worden meegevoerd zoals dat van varens en orchideeën. De tweede groep is die van planten met zaad dat door vogels wordt gegeten en kilometers verderop uitgespuugd zoals aalbes, vogelkers, meidoorn en lijsterbes. Nog weer later komen planten waarvan het zaad aan de vacht van voorbijkomende dieren blijft hangen zoals kleeftkruid, klis of nagelkruid. Ook planten waarvan het zaad aantrekkelijk is als voedsel om te verzamelen als wintervoorraad zoals dat van veel grassen weten afstanden te

Elzenegge

Reuzenzwenkgras

Gevlekte dovenetel

overbruggen al is dat nooit meer dan 100 m. Planten waarvan het zaad niet ver van de moederplant valt en ook niet aantrekkelijk is als voedsel om verzameld en verslept te worden, koloniseren dergelijk maagdelijk gebied als laatste. De zes soorten die nu al in De Geer aanwezig zijn vallen in 1 van eerste categorieën.

Het is interessant om de verdere kolonisatie van dit jonge bos verder te volgen. Als kanttekening daarbij moet wel gezegd worden dat de meeste soorten van echt rijp bos zoals slanke sleutelbloem, gulden boterbloem, bosereprijs, gevlekte aronskelk, eenbes et cetera zelfs de oudere bosstandplaatsen in ons werkgebied nog niet bereikt hebben. De vegetatieontwikkeling van echt oud bos is een kwestie van de lange adem en die lange adem strekt zich uit over eeuwen. Wees daarom zuinig op al het bestaande (oude) bos! 🦉

Figuur 3 Begrenzing recente waarnemingen kleibosplanten in de NDFF)

